

ԶՈՒԴԵՐՄԱՆԻ ՎԵՐՁԻՆ ԴՐԱՄԱՆ

Այս տարուայ սկզբում Զուգերմանը, լոյս ընծայեց իր նոր գրաման՝ «Կեցցէ կեանքը» (Es lebe das Leben):

Զուգերմանը Հաուպտմանից ոչ պակաս հռչակ է վայելում թէ իր հայրենիքում և թէ ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհում: Եւ այդ հռչակի հիմքը կազմում են նրա գրամաները՝ «Պատիւ», «Հայրենական տուն», «Սօցոմի կործանումը», «Թիթևոնիկները կոտոր», «Յովհաննէս» և այլն: Բայց միայն այդ ասպարէզում չէ գործել նրա տաղանդաւոր գրիչը: Զուգերման չնորհալի է և իբրև վիպասան ու նովելիստ: Նրա «Տիկին Նոգսը», «Կայննչտեզ» վէպերը շինքան բովանդակալից, այնքան հետաքրքրաշարժ են, որ ամենայն իրաւամբ կարող են մէկ-մէկ գրական դարդ համարուել: Նրա բազմաթիւ մանրավէպերը (օր. «Օրինակելի սրղին», «Կերպարանափոխում հովհարը», «Յանկութիւն», «Նա ժպտում է» և այլն) այնքան աշխոյժ են պարունակում իրանց մէջ, այնքան կենդանի ու գրաւիչ ձևով են շարադրուած, որ միշտ էլ կարող են ընթերցանութեան լաւ նիւթ լինել:

Իր գրամաներում Զուգերման պատկերացնում է քաղաքային ժամանակակից կեանքը, նրա հակադիր հոսանքներն ու պահանջները, ինչպէս օրինակ՝ պատիւ և հասարակական դիրք, անհատականութիւն և ծնողական իրաւունք, անձնական երջանկութիւն և բարոյագիտական կարգեր և այլն և այլն: Այդտեղ նա միշտ աշխատում է չը հեռանալ իրականութիւնից: Նոյնիսկ լեզուի ու առհասարակ դիլիցիայի վերաբերմամբ նկատուում է նրա այդ ձգտումը: Իբրև զրամատուրգ Զուգերմանը բէալիստ է *), իսկ իբրև վիպասան նա իդէալիստ է՝ բառիս բուն նշանակութեամբ: Նրա վէպերում տեսական տարրը

*) Տե՛ս G. Brandes „Menschen und Werke“ էր. 535:

աւելի ուժեղ է, քան թէ իրականը, գաղափարականը աւելի ազդու է, քան թէ սովորականը:

Բայց թէ դրամաներում և թէ վէպերում կայ մի ընդհանուր գիծ, մի ընդհանուր առանձնատկութիւն, որը միշտ ընտանեկան կեանքի շուրջն է պտտւում, միշտ կնոջ և մարդու, ծնողների և զաւակների, քոյրերի և եղբայրների յարաբերութիւնն է շօշափում: Պատահում է նոյնիսկ, որ վէպում արծարծուած գաղափարը նորից կրկնւում է դրամայում, ինչպէս օրինակ «Յանկութիւն» վիպակն ու «Պատիւ» դրաման, «Օրինակելի որդին» վիպակն ու «Սօդոմի կործանումը» դրաման:

Այս վերջին—«Կեցցէ կեանքը» դրամայում էլ որոշ չափով կրկնւում է այն իդէան, որը այնքան շնորհալի ձևով արծարծուած է «Հայրենական տունը» դրամայում: Այստեղ էլ անհատական երջանութիւնը ընդհարւում է հասարակական կարգերի հետ, այստեղ էլ գլխաւոր գործողը կին է, մի կին, որը իր համոզմունքներով, իր ներքին աշխարհով նման է Մազդային: Սակայն չը նայելով դրան, «Կեցցէ կեանքը» երբեք չի կարող համեմատուել «Հայրենական տունը» դրամայի հետ: Նա անհամեմատ թոյլ գրուածք է:

Կոմսուհի Բէատէն է գլխաւոր հերոսուհին: Նրա շուրջն է կատարւում ամբողջ գործողութիւնը:

Ընտրողական պայքարը իր ամենաբարձր ֆազիսումն է: Իւրաքանչիւր կուսակցութիւն աշխատում է իր թեկնածուին առաջ մղել, նրա ընտրութիւնն աջողեցնել: Դէպքը պատահում է Լեզենֆելդ գաւառամասում, որտեղ ուժեղ ազդեցութիւն ունեն սոցիալ-դեմօկրատները: Հէնց այս վերջին հանգամանքն է, որ ստիպել է ազբարհներին ամեն մի ճիգ թափել իրանց ընտրեալի—բարօն Րիխարդ Ֆեօլկերլինգի թեկնածութիւնը պաշտպանելու համար: Եւ իզուր չէ այդ ճիգը, քանի որ բարօն Ֆեօլկերլինգ միանգամայն համապատասխան է Րախտտագի պատգամաւորի կոչմանը, քանի որ նա իր ընդունակութեամբ ու պերճախօսութեամբ կարող է ահազին ծառայութիւն մատուցանել ազբարհների կուսակցութեանը:

Բարօն Րիխարդը կոմս Միխայիլ Կելլինգ Հաուզէնի մօտիկ ընկերն ու բարեկամն է: Երկար ու ձիգ տարիների ընթացքում շարունակուել է այդ բարեկամութիւնը, այդ փոխադարձ սէրն ու մտերմութիւնը: Սակայն բարոյական մի մեծ ոճիւր է թագնուած այդ մտերմութեան տակ՝ Րիխարդը սիրում է իր ընկերի կնոջը—կոմսուհի Բէատէին: Սէրը փոխադարձ է: Բէատէն էլ սիրում է Րիխարդին իր ամբողջ սրտով, իր ամբողջ

էութեամբ: Եւ սիրահար զոյգը մտերմութեան քօղի տակ թագ-
նուած ամբողջ տասն և հինգ տարիներ ընթացքում անվրդով
կերպով ճաշակում է սիրոյ քաղցր պտուղները:

Խելացի ու ընդունակ կին է Բէյատէն և գիտէ նպատա-
կայարմար ձևով օգտուել է իր առանձնայատկութիւններէ: Նա
ամբողջապէս իր ազդեցութեան տակ է գցել ամուսնուն—կոմս
Միխայիլին: Վերջինս միշտ պատրաստ է կնոջ խօսքը կատարե-
լու, նրա ցանկութիւնն իրագործելու: Եւ Բէյատէն օգտուում է
իր այդ ազդեցութիւնից, որպէս զի սիրեցեալ Ռիխարդի համար
փառք ու պատուի մի նոր ասպարէզ բաց անէ: Նա համոզում
է Միխայիլին, որ հրաժարուի Րայխստագի պատգամաբութիւ-
նից և իրա փոխարէն տեղ տայ ընկերոջը—Ռիխարդին: Նա նոյն
ձևով համոզում է և աղնուականութեան միւս ներկայացուցիչ-
ներին, որ պաշտպանեն Ռիխարդի թեկնածութիւնը: Այդպիսով
Ռիխարդը դառնում է թեկնածու:

Նրա ընտրութիւնը աջողեցնելու համար կոմս Միխայիլը
աստուածաբանութեան դօկտօր Հօլցմանի հետ—որը Ռիխարդի
մասնաւոր բարտուղարն է—չրջագայում է Լեզենֆելդ գաւա-
ռամասում և ազիտացիա անում ազգաբնակչութեան մէջ: Բայց
այդ միևնույն շրջանում շրջագայում է և սօցիալ-դեմօկրատների
ներկայացուցիչը—Մայքսները, որը մի ժամանակ բարօն Ռի-
խարդի մասնաւոր բարտուղարն էր: Նա ծանօթ է Ռիխարդի
ամբողջ կեանքին, գիտէ նրա բարոյական արժանիքները, ուստի
և առիթից օգտուում է այդ ամենը ժողովրդին հաղորդելու հա-
մար: Սակայն ապարդիւն են անցնում նրա ջանքերը: Ձայների
մեծամասնութեամբ Րայխստագի պատգամաւոր է ընտրուում բա-
րօն Ռիխարդը: Փառաւոր յաղթանակ, բայց ինչպիսի դառն հե-
տևանքներով...

Նոյն իսկ ընտրութեան հետևանքը յայտնի լինելուց յետոյ
էլ Մայքսները չի դադարում իր սլաքներն ուղղել Ռիխարդի
դէմ: Մի մեծ ժողովում նա նորից առաջ է քաշում իր հակա-
ռակորդի բարոյական պատկերը:

—Աշակողման կուսակցութեան այդ պարօններին, ա-
սում է Մայքսներ, շատ սակաւ է աջողում կուլիւնների յետեր
թափանցել, թէև դրանք միշտ ճիշդ են թափում հասարակական
բարոյականութեան պաշտօնական պաշտպանները հանդիսանալ:
Նրանք ոչինչ չը գիտեն, թէ ինչ է կատարւում իրանց ննջա-
րանների փառահեղ վարագոյրների յետեր: Բայց երբեմն մի որ
և է բարեաջող դիպուած լոյս աշխարհ է հանում նրանց կեան-
քի գաղտնիքները: Եւ եթէ ես ինձ թոյլ տամ, այն ժամանակ

շատ պիկանտ բաներ պիտի պամեմ այն յարաբերութեան մասին, որ գոյութիւն ունի աջակողմեան կուսակցութեան թեկնածուի և նրա մտերիմ բարեկամի մէջ: Այդ մտերիմ բարեկամը փոխանակ իր ընտանեկան պատիւը պաշտպանելու թափառում էր տեղից-տեղ իր տանու բարեկամի օգտին ձայներ հաւաքելու համար:...

Հարուածը շատ ուժեղ էր, մանաւանդ որ «Lengensfelder Volkszeitung» վերնագրով սօցիալ-դեմոկրատական թերթը իր էջերում զետեղում է այդ ամբողջ ճառը: Անսպասելի կերպով պատուում է կեղծիքի դիմակը և սկսում է ընտանեկան տրագեդիան:...

Ընտրողական յաղթանակը տանելուց յետոյ կոմս Միխայիլը մի փարթամ երեկոյթ է օարքում իր տանը: Այդտեղ են ազնուականութեան ամենանշանաւոր ներկայացուցիչը, ամբողջ «աղն ու համեմը»: Այդտեղ են և պրինց Ուղինզէնը և պետական քարտուղար բարձն Լիւդուիկը և ուրիշ շատ բարձրաստիճան անձինք: Եւ յանկարծ դրանցից մի քանիսի աչքովն է ընկնում սեղանի վրայ դրած «Lengenf. Volkszeitung» լրագիրը՝ ընդգծած տողերով: Ընդգծածը յիշեալ ճառն էր, որ և մի խորհրդաւոր շշուկ է առաջացնում հիւրերի մէջ: Վերջապէս գաղտնիքը բացւում է և մինչև այդ ժամանակ միամիտ կոմս Միխայիլն էլ կարդում է սենսացիօն յօդուածը: Խանդն ու կասկածանքը այրում են նրա սիրտը: Նա վճռում է դատի միջոցով պատժել տալ անպատկառ Մաքսներին: Իսկ Րիխարդն ու Բէատէն դեռ աշխատում են խաբել Միխայիլին, դեռ փորձում են համոզել նրան, որ դրուածքը զրպարտութիւն է և թշնամութեան հետեանք:...

Բայց հեռատես Բէատէն նախատեսնում է անխուսափելի փոթորիկը և աշխատում է իր մի հատիկ դտեր—էլլէնի ապագան երջանկացնել: Էլլէնը սիրում է Րիխարդի որդուն՝ Նօրբերտին ամենավառ սիրով: Նօրբերտն էլ սիրում է Էլլէնին: Այդ փոխադարձ սէրը յայտնի էր Բէատէին, բայց սա սպասում էր, որ Էլլէնը աւելի հասունանայ և աւելի մեծ գիտակցութեամբ մտնի կեանքի նոր ասպարէզը: Իսկ կորստաբեր միջնադէպը պատահելուց յետոյ նա շտապեցնում է իր անելիքը: Չաբաբաստիկ երեկոյթի հէնց հետեւեալ օրը նա կանչում է սիրահար ղոյգին և տալիս իր համաձայնութիւնն ու օրհնութիւնը: Այդ մասին նա հաղորդում է նաև Րիխարդին ու Միխայիլին:

Այդ միևնոյն ժամանակամիջոցում ազնուականութեան ներկայացուցիչները համոզում են Միխայիլին, որ նա այնպէս վարուի, այնպիսի համբերատարութիւն ու զգուշութիւն գործ

դնէ, որպէս զի անախորժ միջնադէպի պատճառով կուտակեցու-
թեան վարկը չընկնի, շահերը չը վնասուեն: Թերեւս այդ պատ-
ճառով Միխայիլի կիրքը սանձահարոււմ է և նա ոչ մի վնաս-
կան քայլ չի անում նոյն իսկ այն ժամանակ, երբ Բէատէն ու
Րիխարդը բացարձակապէս խոստովանում են, որ տաւան և հինգ
տարի շարունակ սիրել են միմեանց, ապրել են այդ սիրով:

Բայց հարցը դրանով չի վերջանում: Հէնց այդ օրերում
սկսւում են Բայխոտաղի նիստերը և աջակողմեանները յանձ-
նարարում են Րիխարդին, որ նա խօսի առաջին ճառը և պաշտ-
պանէ ամուսնութեան սրբութիւնն ու անհրաժեշտութիւնը:
Համաձայնում է Րիխարդը, սակայն խիղճը տանջում է նրան.
նա տատանւում է.—ես ինչպէս կարող եմ պատասխանատու
լինել Աստծու և ամբողջ աշխարհի առաջ այն ամենի մասին,
ինչ որ պիտի խօսեմ, ասում է նա Բէատէին, երբ իմ կեանքն
ու վարմունքը պաշտպանածս դադարիս կատարեալ հեգեթնքն
է: Ես ինչպէս կարող եմ ապացուցանել, թէ իւրաքանչիւր հա-
սարակական կազմակերպութեան համար ամուսնական կապը
մի անհրաժեշտ զէնք է, երբ այդ զէնքը հէնց իմ կողմից է
ջախջախուած...

Սակայն այդ տատանումը երկար չի տևում: Նա արտա-
սանում է ջանկալի ճառը և մի չը տեսնուած ազդեցութիւն
թողնում: Այդ կրակոտ ճառը իր խորիմաստ բովանդակութեամբ,
իր պերճ արտայայտութեամբ այնպիսի ցնցող տպաւորու-
թիւն է թողնում, որ նոյն իսկ Րիխարդի ամենաոխերիւմ թըշ-
նամին—Մայքաները ընկճւում է և մոռանում է իր թշնաման-
քը: Հէնց նոյն օրը նա գալիս է Րիխարդի մօտ և յօժարակամ
յանձնում է նրան այն երկու նամակները, որոնք իրրեւ գրա-
ւոր վաստ պիտի ծագայէին դատարանում Րիխարդի և կոմսու-
հի Բէատէի սիրային կապակցութիւնը հաստատելու համար:

Այդ ամենը նոր ոյժ, նոր եռանդ են ներշնչում Րիխար-
դին: Նա ոգևորուած բացականչում է.

—Ապրել, ապրել, մի անգամ էլ ապրել...

Իսկ երբ ընկճուած ու վշտաբեկ Բէատէն գալիս է նրա
մօտ, նա նայնպիսի ոգևորութեամբ ասում է.

—Երգւում եմ, որ ես երբէք այսպիսի պի՛նդ կապ չեմ
զգայել իմ և այս աշխարհի մէջ, ինչպէս այժմ, որովհետեւ
հասկացայ, թէ ինչեր կարող եմ անել...

Այդ յուզիչ զէպքերից յետոյ անցնում են մի քանի օր եւ:
Կոմս Միխայիլը որոշում է ամբողջ ընտանիքով հեռանալ իր
բնակավայրից, բայց նախ քան հեռանալը մի մեծ հրաւերք է
պատրաստում, որպէս զի մի անգամ էլ գուարճանայ իր բարե-

կամների հետ: Հաւաքուում են շատ ու շատ բարձրատիճան հիւրեր, որոնց թւում և բարօն Ռիսարդը: Բոլորն էլ ուրախ են, բոլորն էլ գոհ են տանտիրոջ հիւրասիրութիւնից, բայց ամենից շատ գոհ է Ռիսարդը, որովհետեւ կոմսը մի առանձին մտերմութիւն է ցոյց տալիս դէպի նա: Կարծես մէջները ոչինչ չէ պատահել: Եւ կոմսը, ի հարկէ, որոշ նպատակով է այդպէս վարուում: Նա ուզում է այդպիսի վարմունքով մոռացութեան քողի տակ քաշել մօտիկ անցեալը, ուզում է ուրիշներին հաւատացնել, որ իսկապէս միայն զրպարտութիւն էր ամբողջ պատմութիւնը:

Առաջարկում են կենացներ, խմում են և Ռիսարդի կենացը: Բոլորից վերջը խօսում է կոմսուհին.

— Կեցցէ նա (իմա Ռիսարդը), ասում է նա. սիրելի բարեկամներ դուք միշտ կանչեցէ՞ք՝ կեցցէ նա, կեցցէ նա: Բայց ո՞վ է ապրում իսկապէս: Ո՞վ կը համարձակուի ապրել... Եւ միթէ դուք հաւատում էք, թէ ապրում էք: Կամ ես... իմ ամբողջ կեանքը հոգուս և մարմնիս համար տանձանքների մի երկար շղթայ է եղել, բայց այնուամենայնիւ ես դեռ չեմ մոռացել ծիծաղելը, դեռ զգում եմ բախտաւորութիւն ու երախտագիտութիւն. այնուամենայնիւ վերջնում եմ բաժակս և ամբողջ հոգով բացականչում. «Կեցցէ կեանքը»...

Այդ խօսքերից յետոյ նա թուլանում է և հեռանում սեղանից: Իսկ մի քանի րոպէից յետոյ հարեւան սենեակից լքուում է Էլլէնի լացն ու ճիչը: Խնջոյքս խանդարւում է: Հիւրերի մէջ սկսւում է խառնաշփոթութիւն ու իրարանցում: Դիմում են դէպի հարեւան սենեակը և Բէատէին անշնչացած գրունում: Այդ իրողորթիւնը ցնցող տպաւորութիւն է թողնում բոլորի վրայ: Ռիսարդը վազում է բժշկի յետեից, բայց արդէն ուշ է լինում: Բժշկի բացատրութիւնից պարզւում է, որ կոմսուհին թունաւորել է իրան և մեռել սրտի պայթիւնից:

Հիւրերը միմեանց յետեւից հեռանում են, իսկ Միխայիլը մօտենում է Ռիսարդին և կարդում Բէատէի թողած նամակը հետեւալ բովանդակութեամբ.

— Սիրելի Միխայիլ: Նոյն իսկ եթէ թոյնի հետքեր գտնեն մարմնիս մէջ, այն ժամանակ պիտի ենթադրեն, թէ ես անզգուշութիւնիցս եմ մեռել: Իմ դիտաւորութեան հետքերը բոլորովին անհետացնելու համար ես մահը կ'ընդունեմ մի ուրախ ինչոյքի ընթացքում: Ես այդ քայլն անում եմ, որովհետեւ զգում եմ, որ անհրաժեշտ է մի գոհ: Աւելի լաւ է, որ ես լինեմ այդ գոհը, քան թէ նա, որովհետեւ նա գործ ունի վերջացնելու, իսկ ես կեանքս անցուցել եմ: Դուք ինչ էլ որ անէք

— Եթէ միայն դու հրապարակ չը հանես այն, ինչ որ մինչև հիմա ամեն կերպ թաղցնել ես աշխատել—այնուամենայնիւ նրա մահը այժմ և դեռ երկար ժամանակ անհնարին կը դառնայ։ Ես իմ ամբողջ կեանքում բախտ էի որոնում և այժմ մեռնում եմ նրա, քո և մեր զաւակների բախտի համար։ Մոռացիր քեզ պատճառածս վիշտը և ընդունիր իմ շնորհակալութիւնը։

Բէատէ՛ս։

Երկուսի վրայ էլ խոր տպաւորութիւն է թողնում նամակը և Րիխարդը վերջը մըմնջում է Միխայիլին։

— Տեսնում ես, ուրեմն, որ ես ոչ թէ ցանկանում եմ, այլ պարտաւոր եմ ապրել... Ապրել... որովհետեւ ես արդէն մեռած եմ... Մնաս բարով...

Ահա այդ խօսքերով էլ վերջանում է դրաման, որի իդէան մի մութ հանելուկ է մնում նոյն իսկ խորազննին ականատեսի համար։

Եւ իսկապէս ինչ էր ուզում ցոյց տալ կոմսուհին իր մահով։ Քաւել մեղքերը, բայց չէ որ նրա կարծիքով իր վարմունքը ոչ մի մեղք չէր, չէ որ ամուսնու հետ բացատրուելիս նա բացարձարապէս ասում է.

— ... Ես արել եմ ամենալաւը այն ամենից ինչ որ կարող էի անել իմ բնական պահանջների համեմատ։ Ես չեմ ուզեցել ձեր բարոյական օրէնքներից զատուել։ Դա իմ ինքնապաշտպանութեան իրաւունք էր։ Գուցէ և ինքնասպանութիւն... Այդ միևնոյն է... Ես սիրել եմ իմ կեանքը և այն ամենը, ինչ որ չըջապատում է նրան, նոյնպէս քեզ—Միխայիլ...

Գուցէ նա մեռնում է, որ սրբէ ընտանեկան արատը, բայց չէ որ դա արդէն շատ ուշ էր, որովհետեւ երկար տարիների ընթացքում գոյութիւն ստացած արատը բաւական խոր արմատներ ունէր։ Մնում է ենթադրել, թէ Բէատէն մահ է ընդունում, որ ապրելու իրաւունք տայ Րիխարդին։ Սակայն այս դէպքում ինքան անհրաժեշտ էր նրա մահը, քանի որ առանց դրան էլ Րիխարդը ոգեւորուած է ապրելու տենչով և առանց ճնշուելու, առանց խղճի խայթոց զգալու Բէատէին յայտնում է, թէ ուզում է ապրել։

Այդպէս ուրեմն, «Կեցցէ կեանք», բացականչելով մեռնում է Բէատէն։ «Ես մեռած եմ»... մըմնջալով ապրում է Րիխարդը։ Ծիշտ է, դրանք տպաւորութիւն թողնող, բնական արժանիք ունեցող տեսարաններ են, բայց զուրկ ներքին իմաստից և բնական հիմքից։

Անբնական է և այն, որ Բէատէն իբրեւ մի ազնիւ անձնա-

ւորութիւն թոյլ է տալիս իրան խաբել հարազատ ամուսնուն
և տասն և հինգ տարի շարունակ թագցնել 'սրանից իր սէրը:

Ձը նայելով այդ ամենին, «Կեցցէ կեանքը» բեմական աջո-
ղութիւն ունեցաւ և մինչև այժմ էլ իւրաքանչիւր օր բազմա-
թիւ հասարակութիւն է գրաւում Բերլինի «Deutsches Theater»:
Պատճառը հասկանալի է: Այդ դրաման միանգամայն ժամանա-
կակից բնաւորութիւն ունի, որովհետև շօշափում է ընթացիկ
կեանքի հրատապ հարցերը—կուսակցական պայքար, անհատա-
կան երջանկութիւն, ամուսնական անհաւատարմութիւն, մենա-
մարտութեան հարց, ինքնաթունաւորումն—բոլորն էլ ցնցող,
հետաքրքրաշարժ հարցեր:

Ե. Թ.